

Alt ender hos børnene ...

Johs. V. Jensen om børn og deres lege

Af Erik Kaas Nielsen

Johannes V. Jensens forfatterskab kan læses på mange måder. Først og fremmest rent umiddelbart for oplevelsens skyld, for det han har at fortælle og for hans evne til at bruge sproget paa en stærk og dybt original måde. Men man kan bl. a. også læse ham som kulturhistorisk forfatter. I det følgende vil jeg i hvert fald opholde mig ved noget af det, han har skrevet om børnene, deres særpræg, omgangsformer og især deres lege og andre aktiviteter, sådan som han oplevede dem og beskrev dem. Jeg vil her først og fremmest benytte hans *Myter*, hvor han i essayistisk form behandler oplevelser, erindringer og indtryk. Endvidere hans *Himmerlandshistorier*, der ofte gengiver hans egne barndomsoplevelser. Og selv om enkelte af de historier, der handler om børn, er mere eller mindre fiktive, så har de citerede linjer på mig virket som noget set og oplevet.

Jeg har kun læst en brøkdal af alt det, som Johs. V. Jensen har skrevet. Hans bibliografi omfatter to bind med mere end 1.350 titler, og meget af det skrevne skjuler sig nu i forlængst glemte aviser og tidsskrifter og er ikke siden udgivet.

Når jeg i det følgende bringer uddrag og citater af det, som Johs. V. Jensen skrev om børn, er det først og fremmest fordi det er godt skrevet, men også for at man kan fornemme lidt af den sammenhæng – kontekst, om man vil – som han oplevede barndommen og børnene i.

Barndommen i Himmerland

Johs. V. Jensens barndom hørte jeg første gang om på en lidt mærkelig og indirekte måde. Engang i 1936 eller -37 kom min yngre bror hjem fra skole, og med lysende øjne berettede han om en time, hvor hans klasselærer, der var vokset op i Farsø sammen med den berømte forfatter, havde fortalt om en barndomsoplevelse med – som han sagde – »dyrlægens gale Johannes« og med dennes lidt ældre bror: En dag havde drengeflokken i Farsø fået fat i et langt bredt bræt, som de fandt ud af måtte være velegnet som vippebræt. Sammen begav de sig op i kirketårnet og indrettede hurtigt deres vippe. Den ene ende af brættet blev stukket ud gennem glamhullet, og den modigste af drengene, Johannes, satte sig der, mens en anden mere sikkert satte sig på den ende af brættet, der var indenfor. Dog stod der her flere drenge parat til at gribe ind, hvis det blev nødvendigt. Og det blev det, for Johannes udenfor vippede for dybt, og brættet var ved at glide ud af tårnet. Men både

han og drengene indenfor holdt godt fast, og ved forenede anstrengelser blev Johannes bragt i sikkerhed.

Man kan naturligvis sætte spørgsmålstegn ved historiens sandhedsværdi, men at Johannes må have haft stærke oplevelser i kirketårnet, får man indtryk af ved at læse Himmerlandshistorien *Kirken i Farsø*:

»Men aldrig er i Særdeleshed et Kirketaarn bleven saa udtømt for Svimlen, Gru og Forvovenhed som det gamle Kirketaarn i Farsø. Min ældste Broder har favnet Vejrhanen deroppe. Vi andre kunde ikke naa længere end til Murhullerne under Tagrenden, her laa vi halvt besvimedede og saa ham krybe ud i bundløs Luft. Jeg husker Fregnerne staa som Rustpletter i hans ligblege Fjæs, da han under Eder og Forhaanelser mod os andre Krystere hældede sig paa de møre Tagsten og balancerede ned fra Spiret; jeg kunde føle hans Svimmelhed, den bankede mit Bryst som en Kølle! Men nedenfor Taarnet, dybt nede, stod en lille Bondetøs mellem andre Skolepiger og svang sin kanvassyede Madpose; hun hed Line og havde de blødeste Ribben i hele Stammen. Jeg var vidende om, hvor blød hun var, jeg havde et Par Gange stjaalet mig til at prygle hende, men jeg vidste tillige, at jeg ikke kunde tænke paa hende, al den Stund min ældre Broder havde valgt hende. Han gennemgik daglig en Livsfare for at vinde hendes naadige Bifald; ved Vintertid søgte han at takkes hende ved at styrte sig gennem Isen og siden tørre Klæderne paa Kroppen.

Oppe i Taarnet førte en lille Lem ind på Kirkens Hvælvinger: her var der næsten mørkt, og naar vi havde kravlet forfærdeligt længe op og ned i de snævre Mellemlum mellem Blytaget og Hvælvingerne, kom vi ind i et stille Loftsrum over Koret. Her stod der en gammel læderbetrukken Ligkiste. Der var en grøn Rude i Muren, Væggene og den enlige Kiste laa i saadan en syg Dunkelhed. Her mættede vi os med Rædsel. Min haardføre Broder sagde »Bø«, men det knitrede i hans store røde Haar, da han gjorde det, og Lyden sukkede igen som et Væsen, der er i Mørke og Pine.«

Som Drengene andetsteds og både før og senere havde Johannes og hans jævnaldrende deres stridigheder med dem, der boede andre steder:

»Da jeg var en elleve Aars Dreng, førte jeg Næstkommandoen over Landsbyens Stamme af Vilde. Min ældste Broder var Høvding. Vor Tilværelse var ikke meget forskellig fra Indianernes, endskønt vi for Resten hverken kendte Cooper eller Defoe. Ligesom de Vilde laa vi i evig Fejde med alle fremmede Stammer – det vil sige Drengene fra Svoldrup eller Svingelbjærg – og ligesom Indianerne havde vi fjendtlige Magter over os, som vi skælvede for og gik under Øjne, naar vi kunde – Indianerne havde »den store Aand«, vi havde Hjemmet og Skolen. Men naar vi havde bragt disse umættelige Feticher vore Ofre i Form af velforstilt Ar-

tighed eller Lektier oplæste fra et Blad under Bordet, saa greb vi Bue og Pile og opslugtes af de øde Kær og skumle Heder, der strakte sig om Farsø By. Der gaves ikke en Mergelgrav, uden at vi havde afvundet den Livsfare ved at færge over den paa et eller andet, der kunde flyde; der fandtes ikke et Træ, fra hvis Top vi ikke havde nydt at skue omkring.«

(fra *Kirken i Farsø*).

Også de mere personlige stridigheder, der f. eks. kunne være foranlediget af en køn piges ankomst til klassen, har han fortalt om i en lidt bittersød erindring, der dog også er præget af hans særlige humor:

»Jeg husker den første Dag Gertrud Marie kom i Skole. Hun vakte en uhyre Bevægelse, som ingen vilde være ved. Drengene som før havde spillet Pind og ikke kendt nogen bedre Morskab, smed Pindene og vilde ikke spille Pind mere; man kastede sig med unaturlig Feber ind i andre Lege for Gertrud Maries Øjne, var lystig og rejste Børster, mageløs og gemen; i Grusgraven laa Anders Ligeops Niels og Furbo Søren i et stiltiende, dødeligt Livtag, hvorunder de *bed*, og maatte skilles ad; Stympere som ikke kunde staa paa Hovedet, forsøgte det. I Frikvarteret arrangerede samtlige Drengene Slagsmaal for Spøg med de ellers af vor Kreds udelukkede Tøse, blot i det hemmelige Haab at fornemme Atmosfæren om Gertrud Maries Person eller maaske blive strejftet af hendes Fletning, vi tog imod alle de Bank der kunde ligge paa os af de andre Graaspurve, der selv var henrykte over at blive slaaget i Gulvet; de smaa Skind med deres klamme Haar og benede Rygstykker forstod jo slet ikke Opmærksomhedens egentlige Aarsag. Hvor Kønnen, i alle heroiske og latterlige Former, ytrer sig tidligt! Gertrud Marie hørte til de yderst faa Mennesker der er en Aabenbaring af ren Type, og som derfor vækker stormende Beundring hos alle andre, der kun er det ufuldkomment, i Længslen eller slet ikke; jeg har siden truffet lige saa rene Typer, baade i Danmark og Norge, de forekommer mellem Almuen, men ingen der var finere eller yndigere end Peter Mortensens Gertrud Marie. Hendes Stemme havde en egen Klang, der mindede om et Føl. Det Griffel hvormed hun skrev paa Tavle forekom mig at være det forunderligste i Verden, Aabenbaringen af et Griffel.

Udrundne er de gamle Dage ...«

(fra *Aarvog 1917*).

Jyske børn var anderledes dengang. Flere steder har Johs. V. Jensen karakteriseret dem, sådan som han huskede dem. I en af Himmerlandshistorierne, *Hedebonden*, skrev han om hans børn, at de »som smaa var sky Væsener der stod paa Hovedet i Lyngen og blev stive som *opossums*, naar man prøvede at gaa dem nær ...«.

Om maleren Hans Smidths folkelivsbilleder skriver han:

»Hans Smidth har haft Blik for de jyske Bønderbørn, saadan som de saa ud vendt imod en Fremmed, Smaapigerne med Krumkam i Haaret, stive og som døvstumme i Sirtses Kjoler, Drengene gammelagtige og murede til mod Omverdenen. Men hjemme og blandt deres egne var de smaa Bønder som alle andre Børn, glade og blide, med Sjælen fuld af Sødme, vakre og lattermilde som de venlige Hjem de kom fra. De havde de nydeligste og dybsindigste smaa Lege. Jeg gik i Skole med dem og husker en bestemt Flok med en Tydelighed i alle træk som ingen Bekendtskaber siden har kunnet komme nær;«.

(fra *Aarbog 1917*).

Rundt om i hans forfatterskab finder man beskrivelser af børns lege, som de engang foregik i Jylland i forrige århundrede. Specielt i Himmerlandshistorierne møder vi dem som erindringer og iagttagelser, der nok er indarbejdet i en kunstnerisk helhed i den enkelte historie, men også tilsammen giver et indtryk af denne side af børnenes tilværelse i det Himmerland, som Johs. V. Jensen har skildret så intenst og levende. I *Hedebonden* skriver han:

»Hedemandens Børn fandt paa saadanne søde primitive Lege; langt ude i Heden kunde man, skønt de altid selv gjorde sig usynlige, ligesom Ellefolket, støde paa deres smaa Hyrdeanlæg, nydelige »Gaarde« bygget i Grundplan paa Jorden med Kvæg i Baasene af udsøgte Smaasten og omgivet af paradisiske »Haver«, Blomsterhoveder, Stargræs og Kæruld stukket ned i Sandet, en sælsom Urskov i Forhold til Gaarden og Hegnet, der var rejst af Pinde og lukket med en tro Kopi en miniature af et Led. Disse allerkæreste Dværgarbejder stod saa forunderligt godt til Hedevegetationens frodige Lilleverden, som man maa lægge sig ned for rigtig at faa Øje for. Saa er den ogsaa et Æventyr. Og Hedemandens Part deri mens Børnene drømte om Gaarde var en absolut Hjemmefølelse, med alle Verdens evige Afstande i Behold, der giver Livet Længde og Varighed.«

Johs. V. Jensen havde helt klart øje for de stands- og klasseforskelle i det bondesamfund, som han voksede op i. Det kommer til eksempel frem i mesternovellen *Jørgine*, som handler om pigen fra udmarken, der hvor »den laveste, besiddelsesløse Klasse, Daglejerne og Indsidderne« holder til. Her vokser garnkonens to børn, Jørgine og hendes lidt tumpede bror Tinus op. De er ludfattige, men det har børnene ingen anelse om:

»Legetøj ejede de ikke meget af, men det var uvurderlige Ting, dem de havde. Tinus ejede en Knap, en meget stor Knap, en Kavajknap, og i et af Hullerne havde han anbragt en lille Pind, som kunde drejes rundt, det var en Klokke, han trak den op og saa sideværts paa Jørgine, smilede saa det

knikkede ham i Øjnene; og da han havde været Ejermand til den en Tid og været lykkelig syntes han ogsaa Jørgine skulde være lykkelig og skænkede hende Knappen, fortrød det og tog den til sig igen, men endte med at skænke hende Knappen.

Jørgine havde to Hjertemuslingskaller, som var mager, det yndigste lille Skrin til at lukke op og i; indeni forvarede hun et Stykke blegrødt Vat. De var stenrige, de to Børn, indtil de kom i Skole, der lærte de noget andet.«

Her mærker de, hvad det vil sige at være fattig og udenfor, og specielt for den tungnemme Tinus bliver skoleårene noget af en prøvelse. Faktisk er historien om Jørgine ud over at være en betagende skildring af en jysk piges skæbne også en detaljeret social- og kulturhistorisk beskrivelse af 1880'ernes Himmerland.

I den grumme historie *Elses Bryllup*, hvis titel er næsten makabert ironisk, hører vi om den sære syvårige Søren, der er dybt og ulykkeligt forelsket i novellens nittenårige hovedperson Else. Søren har ingen at lege med og pusler med »løjerlige Forehavender«. Han gemmer småsten i huller og båse, og om sommeren tøjrer han skrubbudser ved dammen og flytter dem samvittighedsfuldt på passende tidspunkter. »Det blev saa deres Sag, om de rykkede Bagbenet af Led«. Drengen lider svære kvaler og er jaloux, fordi den søde Else har en kæreste. Helligtrekongersaften ser Søren i mørket Else stå foran spejlet med et lys i hånden. Hun vil se sin tilkommende, men drengen er angst og føler, at noget uhyggeligt vil ske. Kort fortalt – da der høstes på gården, bliver Søren uforvarende skyld i Elses død. Kæresten går afsides og græder, og Søren går ned i haven og skjuler sig i et af sine gemmesteder »som et Dyr, der vil grave sig ned«.

Bønderbørns Lege

En mere samlet fremstilling af himmerlandske børnelege gav forfatteren i en kronik i Politiken i 1941, hvor vi får kulturhistoriske og litterære sidebemærkninger og erindringer og også hører lidt om, hvordan bønder og karle sloges dengang. Kronikken er senere blevet genoptrykt under titlen *Bønderbørns Lege* i udvalget af *Myter I-II*.

Den leg – eller rettere det spil – han først omtaler, er *Pind*. Det spillede han med skolekammerater i frikvartererne foran skolen »på Pladsen, hvor Græsset var afhøvlet til den bare Muld«. To mursten stod her på højkant ved siden af hinanden. Fra toget har han senere set mursten stå på tilsvaren-

de måde foran landsbyskoler – et tegn på at spillet har været udbredt og populært. Johs. V. Jensen var livet igennem optaget af det. I *Pressens Magasin* skrev han i 1917 en artikel om pindspillet, hvor han også gjorde rede for de regler, han kendte. Han slog her til lyd for at gøre pind til en nationalsport. Han gør også i artiklen opmærksom på, at spillet er blevet spillet af voksne. Det er et udmærket spil, som han mener ikke bør glemmes. Han siger også: »Al Idræt er Børnelege, som de Voksne har optaget og sat i System ...« Senere siger han: »Det er ganske vist ikke frit for at Sporten mange Gange har faaet noget sjælløst, blot skematisk over sig, er bleven til lutter Rekord, også en hel del Mode, for ikke at sige Snobberi.«

Når det ikke lykkedes ham at gøre spillet til en national sportsgren, var der nok flere grunde. Da det var mest udbredt, havde det meget forskellige navne og regler. Desuden er spillet også kendt uden for Danmark under helt andre former. I artiklen fra 1917 nævner han, at han har set børn spille et lignende spil i Rusland, og ved en lille station i Sibirien så han kosakker i færd med et spil, der lignede det, han kendte.

At forfatteren også som voksen har spillet det gamle pindspil, skal lige nævnes. Ifølge sønnen Villum Jensens »Fra min fars hus« spillede faderen det med sine drenge og med flere af de venner, der besøgte familien i sommerhuset i Tibirke.

Det næste spil, der omtales i *Bønderbørns Lege*, er *So i hul*. Det spilles af to partier, og det ene bestræber sig på at skubbe eller trille en bold ned i et hul i jorden, og det andet parti forsøger at hindre dette. Det »var et animeret Spil, hvor Modstanderne ikke betænkte sig paa at bringe hinanden til Fald ved et rask Greb om Ankelen med Krogkæppen«. Bolden til spillet fremstillede man selv af heste- og kohår, som blev plukket af dyrene, når de fældede. En vældig stak af disse hår blev så presset sammen til en hård bold. Engang havde han en bold af en »smuk serumrød Farve« fremstillet af hårene fra en fuks. På et tidspunkt, da fremstillingen af disse bolde var en glemt kunst, har han lavet et eksemplar til Dansk Folkemuseum.

Også snore til drager måtte drenge dengang selv fremstille. De spandt dem af tråde fra kasserede sække ved hjælp af en trapezformet ten, som drengene selv havde opfundet.

Som andre drenge både før og senere har drenge i Farsø også forsøgt sig med bueskydning. Det skete især om foråret, og materialet til buen var »en Pilegren fra Baghaven, hvor Hærværket ikke faldt i Øjnene« ... »Rør til Pilelene trak vi ud af Naboens Tag, bag Længerne, hvor vi ikke blev set, og Beg skaffede man sig i en Vognport, hvor man vidste sig sikker inde mellem Hjulene, mens man gravede den hærdede Vognsmørelse ud af Kransen omkring Navet. Hvad har lugtet saa stærkt og tilfredsstillende nogen Sinde siden.«

Enhver, der har læst Johs. V. Jensens digte, vil huske linjerne: »Som Dreng skar jeg Skibe og skød med Bue ...«. Også som voksen har han dyrket bueskydningen. Villum Jensen fortæller i sine erindringer, at faderen havde en manchurisk bue med jernpile, som han havde købt på en rejse til Østen i 1913. Buen var meget stram, og når han skød ud over Ellemosen i Tibirke, blev pilespidserne siddende i mosejorden. Det var han bange for kunne forvirre arkæologer, der gravede i mosen, så det endte med, at han skænkede bue og pile til Nationalmuseets etnografiske afdeling. Siden nøjedes de så med asketræsbuer, som de selv fremstillede. Også hyldebøsser fremstillede drengene i Farsø. De blev skåret af lange, lige grene, hvis marv blev fjernet, og som projektiler brugte drengene tygget blå, der »holdt Sigtet og slog nederdrægtigt haardt«, når ladestokken blev trykket mod skulderen som en geværkolbe, og den sammenpressede luft med stor kraft drev projektilet ud. Hyldebøsser i mindre format med propper af rå kartoffel brugte de også.

Musikinstrumenter fremstillede de ligeledes. Det simpleste var et græsblad, som man blæste i mellem fingrene. Også et frisk havrestrå kunne anvendes, og det kunne ydermere forsynes med huller, så man kunne blæse en skala med en egen »blød nasal Tone«. Her citerer han Shakespeares »When shepherds pipe on oaten straws«, idet han – sikkert med rette – formoder, at kunsten at blæse på et havrestrå må være lige så gammel og udbredt som kornsorten.

Pilefløjter i flere udgaver kendte de også; den enkleste havde kun en tone, og de mere udviklede var forsynet med et stempel, så tonen kunne ændres. Og han tilføjer: »Pilefløjterne led af den Skavank der mærker saa meget af hvad Tiden har indflydelse paa, de gav kun Tone saa længe de var grønne.« Mere holdbar var skalmejen, som blev lavet af »magert Træ«, som blev flækket på langs, hulet ud og forsynet med en lamel. Den blæste man hen over, efter at de to udhulede halvdele var bundet sammen og forsynet med huller i passende afstand fra hinanden. Og han fortsætter: Instrumentet gav Lyd som af en brægende Ged, man blev jaget ud af Huset, naar man ville give et Nummer paa det, de Voksnes noksom bekendte Ubillighed, og maatte fortrække ud under aaben Himmel med sin Musik. Fjernt i Kærene gik det an at bruge Skalmejen. Her var den Hyrdedrengens Trøst.«

At Johs. V. Jensen også har haft et forhold til hjemegnens musik og ikke bare til de primitive lydinstrumenter, vidner en artikel fra 1918 om *Himmerlandsk Musik* hedder den, og i den har han fået opnoteret fire melodier, som han huskede fra sin barndom og tidlige ungdom. Også her er der erindringer om mennesker og gilder, han har oplevet, og artiklen blev senere bearbejdet til den tidligere omtalte fortælling om Jørgine. For resten var forfatteren også lidt af en musiker. Han ejede et par violiner, den ene havde han bygget selv, og i en snæver kreds spillede han både violin og klarinet.

Derimod kunne han ikke udstå klaverspil, hvilket fremgår af et af hans *Stev*.

Når børnene i Farsø legede om søndagen foregik det ofte i engene. I sommerhalvåret kunne de her *kyste korre*, dvs. slå en kolbøtte, *springe buk*, eller man »øvede sig i at rejse sig fra liggende Stilling med bagbundne Hænder og Fødder, og hvilke andre smaa beskedne Kunster man kendte«.

Om pigerne siger han, at de ikke havde mange lege. De havde ganske vist nogle primitive dukker, og så elskede de »stads« og farver, og de havde gemmesteder til deres kostbarheder, som kunne være sølvpapir, mærker og kulørte bånd. Den eneste pynt, som de selv bar, var en krummekam, som de holdt håret væk fra panden med. De blev tidligt sat til at arbejde, og han har oplevet småpiger på fire-fem år kommandere med en flok dumme køer. I deres beskedne lege efterlignede de det, »der engang skulde blive deres Ger-ning, naar de blev store«.

Også vinterlege omtales, og her nævner han glidebaner, hvor man efter tilløb »skred i Kø« på sine jernbeslåede træsko. Skøjter kendtes ikke blandt bønderbørn, men de havde dog små slæder med beslag af hegnstråd. Man kunne lige akkurat stå på dem, når man stagede sig frem på isen ved hjælp af en pigkæp.

Børneleg i København 1933

I april 1933 gik Johs. V. Jensen i kvarteret omkring Rahbeks Allé, hvor han dengang boede, og iagttog børnene og deres lege. Det kom der dels et digt og dels en artikel ud af, begge med titlen »*Det lille Folk*«. I digtet var det børnene på vej til skole og i skolegården, der var temaet. I artiklen er det børns lege og andre aktiviteter, han beskriver – ikke i detaljer eller som et katalog, men netop som iagttagelser med de erindringer og funderinger, som nu falder ham ind.

Der er de mindre drenge på *løbehjul* på fortovet, »de er Brandsprøjten, babu, babu, babu; eller de er Ambulancen, langtrukket baat, baat, noget saa dystert; eller det er i Almindelighed den hæse Bilskralde der efterlignes, hry – Livsfare og Tempoet presset til det yderste i alle Tilfælde! De smaa øver sig i Tide til hvad de skal gaa ind til.« Og han spørger, hvad er der blevet af *hestetømmen og af kæphesten?*

Johs. V. Jensen har sikkert ret i, at drengenes lege og interesser allerede dengang var præget af bilerne, men der stod stadig respekt og prestige om kusen og hans hestekøretøj.

Klinkspil og leg med *snurretoppe* iagttager han også i 1933 – drengeakti- teter, som i høj grad sættes i gang af foråret, solskinnet og lysten til at være uden døre. Han ser drenge med *bue og pil* på fælledeerne, nogle med *ketsjere*

og *fiskestænger* og syltetøjsglas på vej ud af byen til Damhussøen. »Og hjem kommer man med tre-fire Hundestejler i Sylteglasset, eller en uhyggelig Igle, som gør sig kort og lang og om Natten forsvinder ud af Glasset til Gru for Husbeboerne, som venter at finde den i deres Senge ...«.

Også det ældgamle spil *terre* kan han observere i 1933, og her mindes han at have set det samme spil i Japan, men med små sandposser. Løb på *rulleskøjter* på fortovene og på Rådhuspladsen ved Dragespringvandet nævnes, og her fremhæver han, at begge køn er lige gode, »overlegne Kunstnere alle til Hobe, Drenges og Piger mellem hinanden«. Dog er der klare kønsforskelle i drenges og pigers lege, bemærker han. Piger spiller ikke klink og ikke top, de kan ikke bruge en pisk, »ligesom Kvinder aldrig lærer at kaste; Pigerne har Gratie, Drengene har Kræfter«. Her må man dog indskyde, at mange piger allerede i trediverne var gode til at kaste og også kunne ramme hårdt. Jeg mindes i alt fald lang- og rundboldspil, hvor især de lidt større piger var suveræne til at kaste og gribe.

Pigerne *hinker*: »De er saa optagne af deres Leg som i Drømme, man faar et Alfeblik fra dem, idet man gaar forbi, og Haaret slænger de fra Øjnene, det binder alle deres Tanker at nægte sig Brugen af det ene ben og overvinde de sværeste Vanskeligheder med det andet alene«.

Og videre: »*Balance* lader til at være et ledende Moment i mange Pigelege, Gratie som søger Udfoldelse; i ethvert pigeagtigt Væsen stikker der noget af Balletten. De sjipper, hvad Drengene aldrig gør, uden naar de er Bokserere, Pigerne sjipper, det strækker dem at hoppe, en Flugt paa Stedet, som har noget berusende, og Vanskeligheder skal overvindes, naturligvis, Rebet hvirvles tre-fire Gange rundt under Fødderne, mens de er i Luften, eller svinges overkryds med Armene, jo sværere jo bedre.«

Endvidere: »Man ser Smaapigerne lege med Bold op ad en Mur, et hemmelighedsfuldt Spil, som hedder Tibold, med strenge Regler og stadig stigende Vanskeligheder, de klapper Hænderne sammen bag Ryggen, hastigt, mens Bolden ricochetterer fra Muren, flere Gange endogsaa, overmenneskeligt behændigt, og de smaa Kvinder tæller og er i en Trance, med en henrivende Ryglinie under Spillet, Gratie, Hurtighed og Takt, som stikker i det unge Legeme, og som i en anden Form viser sig i Dans.«

Overvejelser og teorier om leg

I forbindelse med sine iagttagelser af børnene og deres aktiviteter gør Johs. V. Jensen sig ind imellem overvejelser om, hvad der ligger bag ved legen, og hvad leg egentlig er.

En vis tilknytning til Darwin og udviklingslæren, som optog ham hele li-

vet, finder man i de tanker, som han gør sig, da han sammen med mange andre løber på skøjter på en af søerne i Københavns omegn i vinteren 1908-09. Selv om det vist må indrømmes, at det er den særlige Johs. V. Jensenske udformning af darwinismen, der her kommer til udtryk.

»Ingen Friluftsadspredelse er saa suggestiv, saa rig paa Stemning i Nuet og ved hvad man erindrer som at løbe paa Skøjter. Fornøjelsen ligger først og fremmest i Udfoldelsen af Ens Kræfter, Idrætten selv, og i en maaske barnlig men nu en Gang uudryddelig Trang til at komme hastigt over Bunden. Paa god Is kan et vingeløst Menneske vække et gammelt dybtslumrende Flyveinstinkt til Live og nyde noget af den fri Fornemmelse de store Fugle kender, naar de ligger stille paa Vingerne i vide Kresse og Baner oppe under Skyerne.

Nordboerne nedstammer fra et Folk der var vant til langt haardere Vintre i Fortiden end vi nu har, derfor gaar Børnenes Udvikling gennem en Periode hvor Vinteren er deres Element i højere grad end Sommeren, de er smaa Istidsmennesker, og det kan man da ogsaa se paa dem naar de kommer paa Isen, de føler sig øjeblikkeligt hjemme. Men de voksne faar hele deres Barndom igen, den gammelkendte stærke Lugt og det ringende Blod, Solspejlet der ligger med Silkeglans paa Isen, en lysegrøn Rugager midt mellem frosne Marker inde paa Bredden. Sorgløsheden, Tiden der igen er lang, og endelig naar man med lidt stive Ben bliver Saalegænger igen en Ulveappetit.« (Foraarsstorm).

Om børns helt elementære reaktioner skrev han i 1911 en myte om ilden med titlen *Da menneskene var Børn*. Og lignende tanker, som han her giver udtryk for, finder man i de første afsnit i *Den lange Rejse*, især i *Det tabte Land* og *Bræen*.

Da Menneskene var Børn

»Læg mærke til den nervøse Ophidselse et Barn, der er saa vidt at det kan staa oprejst kommer i, naar man holder en brændende Tændstik ned til det, for at det skal »puste« – hele det lille Væsen arbejder sig i et Nu krampagtig i Aktivitet, de smaa Hænder strækker sig frem mod den brændende Ting i en øjeblikkelig Trang til at gribe den, sagtens for at føre den til Munden som alt andet mærkeligt, men Heden der udgaar derfra advarer eftertrykkeligt og i Tide mod at komme for nær, med Barnets friske Nerver veksler Impulserne saa hurtigt at Hænderne ligefrem flagrer, og samtidig udtrykker Barnets Ansigt de mest levende, modstridende Følelser, intens Deltagelse, Begær og Skyhed for det Ukendte, ubetvingelig Fortryllelse og Skræk, en lidenskabelig Tilegnelseslyst, hæmmet af Afmagt – indtil Spændingen faar Luft i Barnets kendte frydefulde Latter,

hvis det lykkes den Lille at blæse Tændstikken ud. Det er som om Barnet efter i et Sekund at have udholdt den voldsomste bundne Sindsbevægelse pludselig befriet bliver sig selv igen.

Men det Ansigt man har set, det lille spæde, i højeste Grad udtryksfulde Minespil, afspejler selve Urmenneskets Maske; saadan har Menneskene set ud da de var Børn og blev stillet Ansigt til Ansigt med Ilden ...

Jeg har kendt et Barn som, da nogen vilde tænde en Spaan ved Ilden, udbrød: Nej, du maa da ikke tage noget af Ilden! Hvor urmenneskeligt! Netop saaledes tænkte de Gamle i en Fortid, hvorom vi ingen anden Overlevering har end selve de Kendsgerninger, hvis Oprindelse vi maa slutte os til.«

En af børnepsykologiens pionerer, amerikaneren C. Stanley Hall, var i høj grad påvirket af Darwins udviklingsteorier, og ud fra studiet af børns lege udformede han det, der kaldes *rekapitulationsteorien*. Han mente, at børnenes legeforsøg afspejlede menneskehedens biologiske og kulturelle udvikling. Børns klatrelege var for ham en afspejling af det fortidige abestadium. Deres lyst til at samle, undersøge alting og bygge huler var et vidnesbyrd om samlerperioden, ligesom jægerstadiet afspejlede sig i børns interesse for bueskydning og kastevåben. Og også agerdyrkning og kvægavl skulle på tilsvarende måde give sig udtryk i deres lege.

Halls rekapitulationsteori har givet været inspirerende og har bestemt skærpet interessen for børns lege. Den afvises dog af arvelighedsforskerne. Erhvervede egenskaber og udøvelse af kulturelle vaner kan ikke nedarves, og fortidige slægters levevis kan ikke optræde som slægtserindringer hos børn og komme til udtryk i deres lege.

Jeg ved ikke, om Johs. V. Jensen har stiftet bekendtskab med Stanley Halls teorier, men det er tydeligt, at han i digterisk form har udformet tanker og billeder, der er i slægt med rekapitulationsteoriene.

I *Den lange Rejse* er der ud over den fremtrædende rolle som forfatteren giver kvinderne i kulturudviklingen – og som sikkert kunne interessere kvindeforskere – også en række indtagende skildringer af børnene og deres lege. Det er ganske vist digtning, men bestemt ikke uden forbindelse med Johs. V. Jensens optagethed af udviklingslæren. Somme tider peger legene bagud mod fortiden, som når drengen Fyr i spidsen for børneflokket leger i trætoppene. Småbørn leger med dun i erindring om urskoven og dens fugle, som ikke mere findes. Og de har næsen i hedens duftende planter som porse, gyvel, ulvefod, padderok og gøgeurt, der står så »afsides i Lyngen med sin Pisangstængel«. »De kunde smage paa en Kvist af Lyngen at den var af stor Familie og kom fra et hedt Sted, den laa paa Tungen med en balsamisk og bitter Smag. De forstod, at Enebærbusken havde kendt bedre Dage. Og

de legede saa gerne, at Stargræsset ragede op i Himlen som en Palme med blanke kantede Frugter saa store som Brød.«

Og på de varme sommerdage ser børnene luftspejlinger over hedesletterne. De ser vældige træer stå i himlen, og det finder de helt naturligt.

»I de lyse Nætter kunde de vaagne og komme til at tænke paa deres runde Smaasten, der laa i Baase som Høveder oppe i Heden og vist havde det ene. De kunde lette Hovedet og se ud i den lyse Nat, og gennem det halvvaagne synske Barnesind kunde der gaa et Spind, et Glimt af et saadant Under i Fortiden som at den tropiske Skov i Norden en Gang har strakt sig under lyse Nætter. Barndommen det er det tabte Land.«

Om fandens mælkebøtter siger han et sted, at den er børnenes blomst. Mon ikke det her er minder om småpigens blomsterkrans, flettet af mælkebøtteblomster engang i barndommens Himmerland? Eller de ønskedrømme, som ville opfyldes, hvis børn havde held til at puste fnuggene af frugtbunden på rette måde?

Johs. V. Jensen må have haft en egen glæde ved blomstrende mælkebøtter. Hans søn Villum Jensen fortæller, at faderen engang lejede et lille fly med god udsigt nedefter, og piloten fløj ham så en tur ud over Sjælland, så han kunne se, hvor gult landet var af millioner af mælkebøtter.

Vikingetidens drenge, som han digter om i den del af *Den lange Rejse*, som hedder *Skibet*, havde en leg, hvor det gjaldt om at entre gennem skoven fra træ til træ uden at røre jorden. Man skulle følge den forreste, og kunne man ikke det, var man en udstødt. Er det mon den gamle efterlignelsesleg, som i København hed *Rolf og hans kæmper*, som forfatteren genkalder sig? Eller har han kendt en leg, der svarer til den, som børn i dag kalder *Jorden er giftig*?

Man behøvede altså ikke at gøre Johs. V. Jensen bekendt med teorier om lege og deres oprindelse. Han kunne selv!

I en parentetisk bemærkning i beskrivelsen af københavnske børns lege i 1933 (*Det lille Folk*) skriver han:

»Selv ved Børnene ikke andet end at de leger, men i deres Leg er der jo et dybt Perspektiv, Barnets og Menneskehedens Vækst der falder sammen, i og for sig et Mysterium. Leg må ikke analyseres. Men det lønner sig at vide noget herom og sammenstille hvad man ved.«

Mere principielt udtrykte han sig i sin myte *Julenissen*, hvor han blandt meget andet også behandler børns forhold til julen som han opfattede det i 1931. Han skriver:

»Alt ender hos Børnene; Fortids hedenske Ritualer og Soldanse gaar igen i deres Sanglege, Afguder og Aander er bleven til deres Dukker, som Tanks og Kanoner, lad os haabe det, en Gang kun vil blive set som Legetøj i Barnekamret. Hvad der en Gang var Rædsler i de Voksnes Verden kommer til Forsoning i Børnenes; de begynder Livet forfra, men med Brodden brudt af, i deres Lege.«

Det synspunkt, han her så veltalende giver udtryk for, findes også hos forskere, som teoretisk har prøvet at formulere, hvad der ligger bag børns leg. De har hæftet sig ved menneskers og frem for alt børns tendens eller lyst til at efterligne andre – legen opfattes som *imitation* af andre og specielt af voksne eller lidt ældre børn. Det bliver i mange tilfælde til *relikter* af det, der engang var et alment træk i voksnes kultur, som når sanglegene sættes i forbindelse med hedenskabets ritualer og soldanse. Synspunktet, som også kendes fra det, der kaldes den *mytologiske skole*, vurderes i dag noget anderledes. Så gamle er sanglegene i hvert fald ikke, selv om de engang har tilhørt voksen- og ungdomskulturen.

Men det generelle synspunkt, at – om ikke alt – så i hvert fald meget i de voksnes verden ender og ofte kommer til forsoning i børnenes verden, er der bestemt mange, der kan tilslutte sig.

Litteratur:

I artiklen citeres og refereres der fra følgende udgivelser:

Johs. V. Jensen: *Myter 4. Samling*, Kbh. 1912, (Da Menneskene var Børn);

– *Myter 2. Bind*, Kbh. 1924, (Foraarsstorm);

– *Myter 1-2*, Kbh. 1960, (Kirken i Farsø, Julenissen, Det lille Folk, Bønderbørns Lege).

– *Himmerlandshistorier*, 3. Samling, Kbh. 1910, (Hedebonden); Udvidet udgave, Kbh. 1973 (1956), (Jørgine, Elses Bryllup);

– *Aarvog 1917*, Kbh. 1917 (Til fire Billeder af Hans Smidth);

– *Pressens Magasin Nr. 9*, Maj 1917 (Pind);

– *Almanakken Danmark 1919* (udkom 1918), (Himmerlandsk Musik);

– *Digte*, Samlet revideret udgave, Kbh. 1948, (Stev VIII, Som Dreng skar jeg Skibe, Det lille Folk);

– *Den lange Rejse 1-2*, Kbh. 1977. Om Fyrs Barndom (i Det tabte Land), Moas Vaner (i Bræen), Foraarsbørn og Paa Sjælland (i *Skibet*).

Villum Jensen: *Fra min fars hus, Erindringer om Johs. V. Jensen og hans miljø*, Kbh. 1976.

Litteraturhistorie:

Oluf Friis: *Den unge Johannes V. Jensen 1-2*, Kbh. 1974.

Bibliografi:

Frits Johansen og Aage Marcus: *Johannes V. Jensen, En Bibliografi 1-2*, Kbh. 1933 og 1951.

Andre oplysninger:

Om *Johs. V. Jensens drengeår* skriver Oluf Friis bl.a.: »Generøst har han i »Kirken i Farsø« og »Barndommens Sig« tildelt Mikdal (storebroderen) rollen som anfører, men man forstår

mellem linierne, at det var Johannes, der var den opfindsomme, som gjorde drengene spændende og tekniske. Broderen optrådte som den lilles beskytter, tog skændene, stundom også kløene.« (Den unge JVJ, bd. 1 s. 41).

Om børns lege i Jylland i forrige århundrede, se Evald Tang Kristensen: *Danske Børnerim, Remser og Lege*, Aarhus 1896-97 og *Det Gamle Harbøre*, af Karen Thuborg, ved Henrik Ussing, Kbh. 1928.

Om legeteorier se bl. a. Inger M. Boberg: *Folkemindeforskningens Historie*. Kbh. 1953 og *Dansk Folketradition*, Kbh. 1962.

Susanne Millar: *Lekens psykologi*, Stockholm 1970.

Alasdair Roberts: *Out to Play*, Aberdeen 1980.

Om forfatterens sprog og stil: Peter Skautrup. *Det danske sprogs historie*, bd. IV, Kbh. 1968, s. 219-237.

Summary

Author Johannes V. Jensen's observations of and thoughts on children's games

Johannes V. Jensen, (1873-1950), generally considered one of the major Danish writers of this century, was awarded the Nobel Prize for Literature in 1944. Son of a veterinarian from Farsø, Himmerland, Johannes V. Jensen's authorship evolved from this Northern Jutland locale and from his childhood memories. The departure point of this article are the essays he wrote about children's games; both the ones he knew and had observed as a child in Himmerland, and the ones he observed in Copenhagen in 1933. In addition, there are quotes on children from this articles, short stories, novels and travel sketches. Finally, there is a discussion of his theories of children's games and how they relate to his evolutionist view of the world, the basis for his atheism, profound interest in nature and in all living creatures.